

Az optikai tárolás és az állományfejlesztés

Vajon milyen változást hoz az optikai tárolás a könyvtárak állományfejlesztésében? A kiadók szerint forradalmasítani fogja az információkhoz való hozzáférést, s a könyvtárosok is úgy érzik, hogy nem maradhatnak le az ipar gyors fejlődése mögött. (Az optikai tárolás számos információhordozó gyűjtőfogalma: a CD-ROM, a kompakt hanglemezek, a képlemezek, az optikai kártyák, a CD-I és a digitális optikai lemezek, amelyek nagy mennyiségű információ tárolását és visszakeresését teszik lehetővé lézeroptika segítségével.)

Nem kétséges, hogy az optikai publikálás radikálisan meg fogja változtatni az információhoz való hozzáférés lehetőségét, de nem egyértelmű még, hogy milyen hatással lesz az állománygyarapításra a többi információhordozó területén. Hosszú távon vajon hogyan hat az állománygyarapításra, a könyvtárak költségvetésére, mennyire fogadják el a könyvtárhasználók az új technikát?

Változó állomány

A gyarapítással és állományfejlesztéssel foglalkozó könyvtárosok feladata, hogy beszerezzék és gyűjtsék a felhasználók igényeinek megfelelő információt. Éveken keresztül megszoktuk a katalógusban és a költségvetésben a nyomtatott és nem nyomtatott kiadványok integrációját. Ma az információhordozók új formái jelennek meg, és nemcsak a szerzeményezésben, de a katalógizálásban, a tárolásban, az állományvédelemben, az információterjesztésben is az optikai lemezekhez, illetve kártyákhoz kell alkalmazkodni. Az optikai tárolás gyökeresen új eszköz az információgyűjtésben és -terjesztésben.

Egy állományfejlesztői vélemény szerint az optikai tárolásnak számos előnye van a nyomtatott és az online forrásokkal szemben. Pl. egy CD-ROM lemezen 250 000 gépelt oldanak megfelelő szöveg fér el. A lemez nem törékeny, hosszú életű, kis helyet foglal el, és olcsón állítható elő. Jól szervezett rendszerben a CD-ROM-felhasználó nem szorul a könyvtárorsra mint közvetítőre, ahogyan az online rendszernél, és nem jelentkezik a keresés magas költségei sem.

A könyvtárközi kölcsönzés és a források megosztásának gondolata is ennek az eszköznek a segítségével valósulhat meg igazán. A legnagyobb előny pedig a referenzirodalom területén mutatkozik. Számos bibliográfiai forrás, katalógusok, indexek, tömörítvények és egyéb referenzmunkák (enciklopédiák, statisztikai források) már elérhetők CD-ROM lemezen, sokkal többféle szempont szerint kereshető benne az irodalom, mint a nyomtatott formátumokban. Könnyű belátni, hogy mennyivel egyszerűbb a tájékozódás, ha a különböző referenzkiadványok (szótár, teaurusz, almanach, egyéb kézikönyv) egyazon CD-ROM lemezen megtalálhatók. Lehetőség kínálkozik teljes szövegek visszake-

resésére és adatokkal való műveletek elvégzésére ugyanott. Ahhoz azonban, hogy az állománygyarapítók bátran beszerezhessék a különböző kiadású CD-ROM lemezeket és használni tudják őket a könyvtárban meglévő mikroszámítógépeken, illetve az adott lemez meghajtókkal, feltétlenül szükség van e berendezések és információhordozók szabványosítására. Ezt felismerve a High Sierra Group (HSG) szabványtervezetet nyújtott be az angol és az amerikai szabványügyi hivatalnak, s úgy tűnik, mindkét intézmény elfogadja a javaslatot. Ezzel pedig az utolsó akadály is elhárul az optikai tárolás könyvtári térhódítása elől.

A felhasználói oldal

Az optikai tárolás a számítógépes irodalom világának látványos kiterjesztését jelenti. A könyvtárosok véleménye különböző lehet ezen új megjelenési formáról, de az igazi kérdés az, vajon az olvasók megkedvelik-e. Az előbbieken felsorolt előnyökre tekintve megkérdézhethetnénk, ugyan miért ne, ha a keresés gyors, a használat könnyű, nem igényli a könyvtáros segítségét. Felmerülnek azonban a következő kérdések:

- ▶ Mennyi bibliográfiai utalásra, parancsra, technikai ismeretre lesz szüksége a felhasználónak, hogy használni tudja a rendszert?
- ▶ Azonos keresési technikát használhat-e, mint a nyomtatott vagy az online visszakereséseknél?
- ▶ Hogyan tudja összevetni a régebbi és az újabb adatokat, amelyek egy részét még nyomtatott formában vagy online keresésből találja meg, más részét már CD-ROM lemezen?
- ▶ Végül nem elhanyagolható kérdés, hogy hány munkahely van a könyvtárban, nem kell-e az olvasónak "sorba állnia" a keresésért.

Gazdasági tényezők

Gyártói oldalról a CD-ROM adathordozó olcsón állítható elő, de a fogyasztói árban a terjesztők érvényesíteni kívánják az információ "értékét" is. A könyvtáraknak mint elsőrendű fogyasztóknak talán lehetőségük lesz mind a hardver-, mind a szoftver- és a lemezkereskedőkkel valamilyen reális árban megállapodniuk. Szakértők összehasonlításokat végeztek a különböző információhordozók költségeit illetően.

Nyilvánvaló, hogy egy nyomtatott indexben a keresés olcsóbb, mint az online adatbázisból vagy a CD-ROM lemezeiről. Gondolnunk kell azonban a háttérköltségekre is (feldolgozás, a munkaerő költsége, a retrospektív kötetek elhelyezése, bútorzat, helyiség stb.). Az összehasonlítás még sok munkát igényel. Biztosan nem lehet az eddig meglévő előfizetéseket egyszerre CD-ROM-mal felváltani, nem is szólva a szükséges felszerelések egyszeri

beszerzési költségeiről. Az optikai tárolás térhódítása a könyvtárakban tehát nem jelenthet azonnali átállást.

Ezzel az új technikával a szerzeményezésnél már most számolniuk kell a könyvtárosoknak, a jövőben pedig valószínűleg nő a jelentősége.

/NISSLEY, M.: Optical technology: considerations for collection development. = Library Acquisitions Practice and Theory, 12. köt. 1. sz. 1988. p. 11-15./

(Trébits Gyuláné)

Gazdaságos-e a CD-ROM primerdokumentum-szolgáltatásra?

Az Adonis program a következő feltételezésből indult ki: Ha a dokumentumszolgáltató központok változatlan szolgáltatási árak mellett csökkentik a költségeiket, többelhaszonra tesznek szert. Ezt megoszthatják azokkal a kiadóvállalatokkal, amelyek a költségcsökkentéshez hozzásegítették őket. A költségcsökkentés egy lehetséges útja, hogy a jelenlegi nagyon munkaigényes papírra másolást kevesebb kézi munkát igénylő technikával váltják fel, például úgy, hogy CD-ROM lemezről nyomtatják ki a cikkeket. A program célja azt eldönteni, hogy beválik-e a feltételezés, hogy valóban gazdaságosabbá válik-e a primerdokumentum-szolgáltatás a CD-ROM technika alkalmazásával.

Az Adonis programban tíz nemzetközi kiadóvállalat (Blackwell Scientific Publications, Butterworth Scientific, Churchill Livingstone Medical Journals, Elsevier Science Publishers, C. V. Mosby, Munksgaard International Publishers, Pergamon Journals, Springer Verlag, Georg Thieme Verlag és John Wiley) és tizenöt európai, egyesült államokbeli, mexikói, ausztrál és japán primerdokumentum-szolgáltató központ vesz részt, ezenkívül anyagilag támogatja az Európai Közösségek Bizottsága.

A program keretében 219 orvosi-biológiai folyóirat teljes szövegét viszik CD-ROM lemezre. Azért választották ezt a szakterületet a kísérlethez, mert három nagy felmérés tanúsága szerint ezen a területen viszonylag nagy a primerdokumentum-igény, és általában három évnél fiatalabb publikációkra irányul, ezenkívül ezen a területen viszonylag sok a szürke árnyalatokat is tartalmazó dokumentumoldal.

A program szerint a lemezeknek körülbelül hetenként kell megjeleníteniük. A 219 folyóirat cikkei, leveleit, kivonatait és egyéb szerkesztőségi anyagait

indexelik és egyedi Adonis-számmal látják el. Az indexinformáció gépi adathordozón kíséri a folyóiratot Nagy-Britanniába, a Scanmedia Ltd. céghez, ahol az oldalak letapogatása történik. A csak szöveges oldalakat 300x150 képpontos, a szürke árnyalatokat is tartalmazó oldalakat 300x300 képpontos felbontással tapogatják le. A letapogatással digitalizált oldalakat és a karakteresen kódolt indexinformációt együttesen viszi mesterlemezre Hannoverben a Philips and DuPont Optical Company. Erről sokszorosítják azokat a CD-ROM lemezeket, amelyeket szétküldenek a tizenöt dokumentumszolgáltató központba. Ott a lemezről az indexinformációt azonnal betöltik a saját gépükön tárolt kumulált indexbe. Az egész folyamatnak négy héten belül le kell zajlania, így remélhető, hogy a dokumentum szolgáltatható lesz, mire az első igények beérkeznek rá.

A szolgáltatásról háromhavonta összegyűjtik a statisztikai adatokat, ebből az eddigi legátfogóbb dokumentumszolgáltatási statisztika készül majd. A statisztikai adatok összegyűjtéséhez szükséges programmodulokat beépítették az Adonis rendszer keresőprogramjába.

Az Adonis munkaállomás IBM PC vagy azzal kompatibilis számítógépből, nagyfelbontású monitorból, CD-ROM olvasóból és lézernyomatóból áll. A keresés bibliográfiai adatok szerint vagy Adonis-szám szerint történhet rajta. A keresés átlagosan nyolc másodpercet igényel dokumentumonként, a nyomtatás sebessége percenként nyolc oldal.

/Test evaluates feasibility of CD-ROM as document supply medium. = Online Review, 12. köt. 3. sz. 1988. p. 138-139./

(Válasz György)

A CD-ROM-ról való adatletöltés és a szerzői jog

A CD-ROM adatbázisok használatára vonatkozó újabb szerződések egész sora korlátok közé szorítja az adatok kinyomtatását, helyi adatbázisokba való letöltését (downloading), tárolását és továbbítását. Némelyik optikai lemez bejelentkező képernyőábrája kijelenti, hogy az egész adatbázis szerzői jogi oltalom

alatt áll. A gondok forrása az 1976. évi *amerikai szerzői jogi törvény* 108. paragrafusa a "tisztes felhasználaról". Ez ugyanis nem tér ki a digitális adatokra. Különböző szerződések különbözőképpen szabályozzák a kérdést. A szerzői jogi szabályozás némelykor egy adott kiadó valamennyi termékére